

Caroline Criado Perez

NEVIDNE

***Kako vrzeli v podatkih in raziskavah
oblikujejo svet po moški meri***

Caroline Criado Perez

NEVIDNE

*Kako vrzeli v podatkih in raziskavah
oblikujejo svet po moški meri*

Prevedla Miriam Drev

Ljubljana 2022

Caroline Criado Perez

NEVIDNE

Kako vrzeli v podatkih in raziskavah oblikujejo svet po moški meri

INVISIBLE WOMEN

Exposing data bias in a world designed for men

Copyright © Caroline Criado Perez 2019. All rights reserved.

© za Slovenijo UMco, 2022. Vse pravice pridržane.

Prevod: Miriam Drev
Izdajatelj in založnik: UMco, d. d.
Zbirka Angažirano

Odgovorni urednik: Samo Rugelj
Knjigo uredila: Renate Rugelj
Prevod opomb in številčenje kazala: Neža Vilhelm
Oblikovanje ovitka in postavitev: Aleš Cimprič
Slika na naslovnici: iStock
Tisk: Primitus, d. o. o.
Naklada: 500 izvodov, 1. natis
Ljubljana 2022

Knjižno delo je izšlo v okviru programa za leto 2021, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

V okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah so brez pisnega dovoljenja
založbe prepovedani reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga
uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku,
vštevši fotokopiranje, tiskanje in shranjevanje v elektronski obliki.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

305-055.2

CRiADO-Perez, Caroline

Nevidne : kako vrzeli v podatkih in raziskavah oblikujejo svet po
moški meri / Caroline Criado Perez ; prevedla Miriam Drev. - 1. natis. -
Ljubljana : UMco, 2022. - (Zbirka Angažirano)

Prevod dela: Invisible women

ISBN 978-961-7136-18-0

COBISS.SI-ID 82843651

UMco, d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01 / 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

*Ženskam, ki vztrajajo:
ostanite še naprej hudirjevo nepopustljive*

Vsebina

Predgovor	11
Uvod: moški je pravilo	17

I. DEL: VSAKODNEVNO ŽIVLJENJE

1. poglavje: Je lahko odmetavanje snega seksistično?	51
2. poglavje: Nevtralnost po spolu na javnih straniščih	73

II. DEL: DELOVNI PROSTOR

3. poglavje: Dolgi petek	101
4. poglavje: Mit o meritokraciji – vladavini zaslužnih	131
5. poglavje: Učinek Henryja Higginsa	157
6. poglavje: Niti toliko nisem vredna, kot stane čevelj	177

III. DEL: OBLIKOVANJE

7. poglavje: Hipoteza o plugu	199
8. poglavje: Ena velikost za vse – moške	215
9. poglavje: Morje samih modelov	229

IV. DEL: OBISK PRI ZDRAVNIKU

10. poglavje: Zdravila ne učinkujejo	259
11. poglavje: Yentlov sindrom	287

V. DEL: JAVNO ŽIVLJENJE

12. poglavje: Zastonj vir, ki ga je treba izkoristiti	313
13. poglavje: Iz ženske denarnice v moško listnico	331
14. poglavje: Pravice žensk so človekove pravice	345

VI. DEL: KO GRE NEKAJ ZARES NAROBE

15. poglavje: Kdo bo ponovno zgradil?	373
16. poglavje: Ne umreš zaradi katastrofe	381
Sklepna beseda	399
Zahvale	411
Končne opombe	415
Imensko in stvarno kazalo	477

Predstavitev sveta, kakor da je naš svet pač tak, je delo moških; opisujejo ga s svojega zornega kota, ki ga imajo po pomoti za absolutno resnico.

– Simone de Beauvoir

Predgovor

Večina dokumentirane zgodovine človeka je ena sama, ogromna vrzel v podatkih. Zapisovalci preteklosti so pustili komaj kaj prostora za vlogo ženske v evoluciji človeštva, bodisi kulturni ali pa biološki, če začnemo kar pri teoriji o človeku lovcu. Namesto tega je obveljalo, da ljudi, kakršni so na splošno, predstavljajo moški. Ko gre za življenja druge polovice človeškega rodu, pogosto naletimo zgolj na tišino.

In te tišine so navzoče vsepovsod. Z njimi je prežeta naša civilizacija. Filmi, novice, književnost, znanost, urbanizem, gospodarstvo. Z njimi so prežete zgodbe, ki jih sebi pripovedujemo o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Vse so zaznamovane – popačene – z »odsotno navzočnostjo« ženskega lika. Temu pravimo vrzel v podatkih po spolu.

Pri vrzeli v podatkih po spolu pa ne gre samo za tišino. Te tišine, te vrzeli imajo posledice. Sleherni dan namreč vplivajo na življenja žensk. Vpliv utegne biti razmeroma majhen. Na primer prezebanje v pisarnah, naravnanih na normo moške telesne temperature, ali pa naporno iztegotvanje proti

vrhnji polici, nastavljeni na povprečno višino moškega. Nedvomno zoprno. Vsekakor nepravilno.

Ni pa življenje ogrožajoče. Neprimerljivo z avtomobilsko nesrečo v vozilu, v katerem pri uvedbi varnostnih meril niso bile upoštevane ženske telesne mere. Neprimerljivo z nediagnosticiranim srčnim napadom, ker vaši simptomi veljajo za »atipične«. Za te ženske so posledice bivanja na svetu, ki je zgrajen po moškemu prilagojenih podatkih, lahko usodne.

Ena najpomembnejših stvari, ki jo moramo povedati o vrzeli v podatkih po spolu, je ta, da večinoma ni zlonamerna, celo namerna ni. Ravno nasprotno. Ta vrzel je kratko malo rezultat načina razmišljanja, ki je navzoč že več tisočletij, zaradi česar je postal nekakšno *nerazmišljanje*. Pravzaprav je podvojeno: ko gre za moške, so stvari samoumevne, ko gre za ženske, pa kakor da jih ni. Kadar namreč rečemo človek, imamo na splošno v mislih moškega.

Ta ugotovitev ni nova. Najznamenitejše je v tem pogledu opažanje Simone de Beauvoir, ki je leta 1949 zapisala: »Človeštvo je moškega spola in moški ženske ne opredeli kot nje same, temveč v odnosu do sebe; ženske ne pojmuje kot avtonomo bitje. (...) On je Subjekt, on je tisto Absolutno – ona pa je Drugi.«¹ Nov je zdaj kontekst, v katerem ženske še naprej ostajajo »Drugi«. In ta kontekst je svet, ki se vse bolj opira na podatke ter je v njihovih krempljih. Pomembne podatke. Iz teh se zatem prek Pomembnih algoritmov ob uporabi Pomembnih računalnikov skotijo Pomembne resnice. Toda kadar so vaši pomembni podatki popačeni zaradi pomembnih zamolčanih dejstev, so resnice, ki jih pridobite, v najboljšem primeru polovične resnice. Za ženske pogosto sploh ne vsebujejo ničesar resničnega. Ali kot radi rečejo

znanstveniki s področja računalništva: »Če vržeš noter smeti, pridejo ven smeti.«

Zaradi tega novega konteksta je potreba, da zapolnimo to vrzel v podatkih po spolu, še toliko nujnejša. Že zdaj je nekaj običajnega, da umetna inteligenca pomaga zdravnikom postavljati diagnoze, pregleduje *curriculum vitae* in celo opravlja pogovore s kandidati za službena mesta. Toda podatke so v robote prav tako vnašali iz podatkovnih baz, v katerih mrgoli vrzeli – in ker so algoritmi pogosto zaščiteni kot del zasebne programske opreme, niti ne moremo preveriti, ali je kdo upošteval te vrzeli. Podatki, ki jih kljub temu imamo na voljo, vsekakor ne kažejo, da bi jih.

Številke, tehnologija, algoritmi so bistveni za pripoved o *Nevidnih*. Toda zgodba je s tem povedana le na pol. Podatki so samo druga beseda za informacije, informacije pa ljudje zajemamo iz številnih virov. Statistike so ena vrsta informacij, prav tako pa je to človeška izkušnja. In zato se bom zavzemala za stališče, da je treba v diskusijo vključiti ženske, če želimo oblikovati svet, ki bi ustrezal vsem. Če odločitve, ki se tičejo nas vseh, sprejemajo samo belopolti, zdravo raščeni moški (v Ameriki je tako v devetih od desetih primerov), tudi to predstavlja vrzel v podatkih – enako tisti, ki obstaja, ker v zdravstvenih raziskavah ne zbiramo informacij o ženskih telesih. In kot bom prikazala, je izneverjenje dolžnosti, da bi vključili ženski zorni kot, velikansko pogonsko kolo nenaumerne moške pristranskosti, ki se poskuša (pogosto v dobri veri, da ima prav) predstavljati kot »nevtralna po spolu«. To je imela v mislih S. de Beauvoir, ko je dejala, da imajo moški svoje gledišče po pomoti za nesporno resnico.

Zadeve, ki se specifično tičejo žensk in jih moški ne upoštevajo, zajemajo širok razpon področij, a kot boste

opazili med branjem, se v ospredje venomer znova postavijo tri teme: žensko telo, breme neplačane skrbi žensk za druge in nasilje moških nad ženskami. Gre za nadvse pomembne zadeve, ki se dotikajo malodane slehernega dela našega življenja ter vplivajo počez na vse naše izkušnje od javnega prevoza do politike in od delovnega prostora do operacijske dvorane. Vendar moški pozabljajo nanje, saj nimajo ženskega telesa. Kot bomo videli, moški opravljajo samo droben delež neplačanega dela, večina pa ostaja na ramenih žensk. In čeprav imajo tudi oni opraviti z nasilnimi moškimi, se to nasilje udejanja drugače od tistega, s kakršnim se soočajo ženske. In tako ostajajo razlike spregledane, ljudje pa živimo naprej, kakor da sta moško telo in življenjska izkušnja, ki ga spremlja, nevtralna po spolu. Opraviti imamo z obliko diskriminacije do žensk.

V tej knjigi bom nenehno omenjala oboje, biološki spol in družbeni spol. Z »biološkim spolom«¹ pojmem biološke značilnosti, ki določajo, ali je posameznik moški ali ženska. XX in XY. Z »družbenim spolom«² pojmem družbene pomena, ki jih pripisujemo tem biološkim dejstvom – načinom, na kakršne se obravnava ženske, ker jih *dojemamo* kot pripadnice ženskega spola. To drugo je človeška stvaritev, oboje pa je resnično. In oboje ima pomembne posledice za ženske, ko si utirajo pot v svetu, zgrajenem na podatkih po meri moškega.

A čeprav v vseh poglavjih knjige govorim o biološkem in o družbenem spolu, kot skupen termin uporabljam izraz *vrzel* v podatkih po *družbenem spolu*,* kajti ženske niso izključene iz podatkov zaradi svojega biološkega spola. Podlaga

---

* V prevodu pa od tod naprej *vrzel* v podatkih po spolu, kot je v stroki v rabi pri nas (op. prev.).

temu je družbeni spol. Ko poimenujem pojav, ki povzroča toliko škode v življenju nešteti žensk, želim jasno opredeliti temeljni vzrok, kajti v nasprotju s številnimi ugotovitvami, o katerih boste brali na teh straneh, težava ni v ženskem telesu. Težava je v družbenem pomenu, kakršnega pripisujemo temu telesu, in v družbeno pogojeni neuspešnosti, da bi ga upoštevali.

Knjiga *Nevidne* je zgodba o odsotnosti – zaradi česar jo je včasih zahtevno izpisovati. Čeprav se vrzel v podatkih po spolu tiče žensk na splošno (najprej zato, ker podatkov o njih ne zbiramo, in zatem zato, ker podatkov običajno ne ločujemo glede na spol), pa podatkov, ko gre za temnopolte ženske, invalidke in proletarke, tako rekoč ni. Ne zgolj zato, ker jih ne bi zbirali, temveč zato, ker se jih ne ločuje od podatkov o moških – ker torej nimamo na voljo tako imenovanih »podatkov, ločenih po spolu«. V statistiki o zastopanosti žensk, vse od univerzitetnih služb do filmskih vlog, so v podatkih zajete »ženske« in »etnične manjšine«, pri čemer se podatki o ženskih etničnih manjšinah izgubijo v obeh večjih skupinah. Kjer obstajajo, sem jih navedla – vendar jih je komaj za peščico.

Poanta te knjige ni psihoanaliza. Nimam neposrednega dostopa do najglobljih misli tistih, ki vztrajno ohranjajo vrzel v podatkih po spolu, kar pomeni, da ta knjiga ne more ponuditi dokončnega dokaza, zakaj ta vrzel obstaja. Lahko vam samo prikažem podatke, vas, bralce, pa prosim, da si ogledate dokazno gradivo. Prav tako me ne zanima, ali je nekdo, ki je izdelal neki pripomoček po moški meri, na skrivaj seksističen, se pravi, ali hote zapostavlja osebe ženskega spola. Zasebni vzgibi so do neke mere nebistveni. Pač pa je pomemben vzorec. Pomembno je, ali je na osnovi tehtnih

podatkov, ki jih bom predstavila, res smiselno trditi, da je vrzel v podatkih po spolu zgolj eno samo, veliko naključje.

Zagovarjala bom stališče, da ni. Zagovarjala bom stališče, da je vrzel v podatkih po spolu razlog za šepavo razmišljanje, ki človeštvo pojmuje kot nekaj skoraj izključno moškega, in hkrati njegova posledica. Prikazala bom, kako pogosto in v kolikšnem obsegu se pojavlja ta pristranskost in kako popačeni so zaradi nje domnevno objektivni podatki, ki pa čedalje bolj usmerjajo naša življenja. Prikazala bom, da so celo v tem našem superracionalnem svetu, ki ga vse bolj upravljajo supernepristranski superračunalniki, ženske še vedno v veliki meri *Drugi spol* iz opredelitve Simone de Beauvoir – in da je nevarnost, da vas bodo kot žensko v najboljšem primeru odrinili na položaj podvrste moškega, enako stvarno navzoča zdaj, kot je bila kdajkoli prej.

Uvod: moški je pravilo

Temeljno za strukturo človeške družbe je, da se človeštvo zgleduje po vzorcu moškega. To je stara navada, ki ima globoke korenine – tako globoke, kot so globoke teorije o razvoju človeka. Že v četrtem stoletju pred našim štetjem je Aristotel odločno zatrdil, da je moška mera nesporno dejstvo: »Prvi odklon od tipičnega predstavnika je prav res ta, da potomec postane ženska namesto moški,« je zapisal v svoji biološki razpravi *O razmnoževanju živali*. (Toliko pa je le priznal, da je to odstopanje »naravna neizbežnost«.)

Več kot dva tisoč let pozneje, leta 1966, je Univerza v Čikagu priredila simpozij o primitivnih lovsko nabiralskih družbah. Naslovljen je bil »Človek lovec«. Na njem se je zbralo več kot petinsedemdeset socialnih antropologov z vsega sveta, da bi razpravljali o osrednjem pomenu lova na človekovo evolucijo in razvoj. Soglasno so menili, da ima dokaj osrednji pomen.¹ »Biologija, psihologija in navade, po katerih se razlikujemo od človečnjakov – vse to dolgujemo lovcem iz davne preteklosti«, trdi eden od člankov v knjigi, v kateri so objavljeni

izsledki simpozija. Kar je vse lepo in prav, le da je ta teorija nekoliko vprašljiva, ko gre za evolucijo žensk, kot so poudarile feministke. V knjigi je namreč jasno povedano, da je bil lov dejavnost, s katero so se pečali moški. Če so torej »naš razum, zanimanja, čustva in temeljno družbeno življenje vsi po vrsti razvojni rezultati uspešne prilagoditve na lov«, kaj to pomeni za ženski del človeštva? Če so gonilna sila človekovega razvoja moški, ali so potemtakem ženske sploh ljudje?

V svojem, zdaj že klasičnem eseju iz leta 1975, »Nabiralka«, je antropologinja Sally Slocum izpodbijala primat »Človeka lovca«. ² Antropologi iščejo primere za vedenje moških,« je dejala, »in domnevajo, da je to zadostna razlaga.« Nato je postavila preprosto vprašanje, s katerim je zapolnila molk: »Kaj so počele ženske, medtem ko so bili moški zunaj na lovu?« Odgovor: nabirale, dojile, skrbele za otroke v »dolgih obdobjih otročičkove nebogljenosti«, kar je, v podobnem smislu, prav tako zahtevalo sodelovanje. V kontekstu tega spoznanja »daje sklep, da je temeljno človekovo prilagoditev določala želja moških po lovu in ubijanju,« ugovarja S. Slocum, »preveč pomena napadalnosti, ki je, konec koncev, zgolj en dejavnik človeškega življenja.«

Sally Slocum je svojo kritiko podala pred več kot štiridesetimi leti, toda moška pristranskost v evolucijski teoriji ne popušča. »Ljudje so se razvili tako, da so prežeti z nagonom po smrtonosnem nasilju, ugotavljajo raziskovalci,« je naslov enega od člankov, objavljenega leta 2016 v časopisu *Independent*. ³ Članek povzema znanstveno razpravo, naslovljeno »Filogenetske korenine človekove ubijalske nasilnosti«, ki se ponaša z odkritjem, da so ljudje v svojem postopnem razvoju postali šestkrat bolj morilski do lastne vrste v primerjavi s povprečnim sesalcem. ⁴

To nedvomno velja za našo vrsto nasploh – toda stvarni prikaz smrtonosnega nasilja človeka nad človekom pove, da gre za prevladujoče moško početje: trideset let trajajoča analiza umorov na Švedskem je pokazala, da devet od desetih umorov zakrivijo moški.⁵ Podatek se ujema s statistikami, opravljenimi v drugih deželah, med drugim v Avstraliji⁶, v Združenem kraljestvu⁷ in v Združenih državah Amerike⁸. Poročilo Združenih narodov iz leta 2013 je ugotovilo, da je 96 %⁹ storilcev umora širom sveta moških. Kdo je torej morilski, ljudje ali moški? In če ženske, gledano v celoti, niso morilsko naravnane, kaj naj si mislimo o »filogenezi« žensk?

Raziskovalni pristop po vzorcu moškega, kolikor ni nakažano drugače, je po vsem sodeč okužil različna etnografska področja. Jamske poslikave na primer pogosto prikazujejo divjačino, zato raziskovalci domnevajo, da so jih naredili moški – lovci. Toda nove analize prstnih odtisov, ki se pojavljajo ob tovrstnih slikah v jamah v Franciji in Španiji, kažejo, da so večino teh slik pravzaprav izdelale ženske.¹⁰

Celo človeške kosti niso izvzete iz tega razmišljanja po vzorcu moškega, razen v nekaterih izjemah. Morda bi si mislili, da so človeška okostja, gledano nepristransko, bodisi moška ali pa ženska, in zato izvzeta iz razmišljanja, naravnane po moški meri. A bi se motili. Več kot sto let je veljalo, da je vikinško okostje iz desetega stoletja, znano kot »bojovník iz Birke«, moški – čeprav je njegova medenica po vsem videzu ženska –, ker je bil pokopan skupaj z zbirko orožja in s parom žrtvovanih konj.¹¹ Vsebina tega groba je kazala, da je bil v njem pokopani človek bojovník¹² – bojovník pa pomeni, da je bil moški (arheologi so številne omembe bojovníc v vikinškem izročilu pripisovali »mitskim olepšavam«¹³). A čeprav pri določitvi biološkega spola argument

orožja očitno prevlada nad argumentom medenice, pa ne more prelisičiti DNK-ja, in tovrstna preiskava leta 2017 je potrdila, da gre pri vikinškem okostju tudi v resnici za posmrtno ostanke ženske.

Toda prerekanja se tu še niso končala. Samo premestila so se drugam.¹⁴ Morda pa so se kosti pomešale med sabo; morda je bilo žensko telo pokopano skupaj s temi predmeti iz drugih razlogov. Morda je na trditvah zanikovalskih učenjakov nekaj resnice (čeprav prvotni avtorji na osnovi razporeditve predmetov v grobu zavračajo te kritične presoje). Toda odpor nam kljub temu pove marsikaj, zlasti ker se o moških skeletih v primerljivih razmerah »ne izrekajo podobni dvomi«¹⁵. Prav res, kadar arheologi izkopavajo grobove, skoraj vedno naletijo na več moških, kar pa se, kot je leta 1995 v poglavju svoje knjige, namenjenemu določanju spola lobanj, ironično pripomnil ugledni antropolog Phillip Walker, »ne ujema s tem, kar vemo o razmerju med številom moških in žensk pri sedanjih človeških populacijah«¹⁶. Pa je res tako nemogoče, da bi se Vikinginje, če upoštevamo, da so imele lastno posest ter so lahko dedovale in postale vplivne trgovke, znale tudi bojevati?¹⁷

Navsezadnje to še zdaleč niso edine kosti bojevniške ženske, kar so jih našli doslej. »Širom po evrazijskih stepah od Bolgarije do Mongolije so bila najdena številna, od bitk zaznamovana okostja žensk,« je zapisala Natalie Haynes v časopisu *Guardian*.¹⁸ Pri ljudstvih, kakršno so bili starodavni Skiti, ki so se borili na konjih, z loki in puščicami, bojevniki niso bili samoumevno moški, in DNK testi okostij, pokopanih skupaj z orožjem, na več kot tisoč skitskih gomilnih grobovih od Ukrajine do Centralne Azije, so pokazali, da je bilo do 37 % skitskih žensk in mladenk aktivnih bojevnice.¹⁹

Stopnja, do katere moška mera, kolikor ni nakazano drugače, prežema naše razmišljanje, se bo morda zdela manj presenetljiva, ko se vam bo posvetilo, da je zasidrana v enem najosnovnejših zidakov družbe – v jeziku samem. In res, S. Slocum je v svoji kritiki moške pristranskosti v antropologiji poudarila, da se ta odnos ne kaže samo »v načinih interpretacije pičlo razpoložljivih podatkov, temveč v jeziku samem, kakršen je v rabi«. Beseda »človek«, je zapi-sala, »se uporablja tako nejasno, da je nemogoče ugotoviti, ali se nanaša na moške ali na človeško vrsto na splošno«. Ta pomenska nedoločljivost je v njej vzbudila sum, da je »v mislih številnih antropologov beseda 'človek', ki domnevno označuje pripadnika človeške vrste, pravzaprav sopomenka za 'moškega'«. Kot bomo videli, dokazi izpričujejo, da je imela najbrž prav.

V pesmi Muriel Rukeyser, naslovljeni »Mit«, stari, slepi Ojdip vpraša sfingo: »Kako to, da nisem prepoznal svoje matere?« Sfinga odvrne, da je Ojdip narobe odgovoril na njeno vprašanje (Kdo hodi zjutraj po štirih, opoldne po dveh in zvečer po treh?). »Odgovoril si, 'človek'. Nič pa nisi omenil ženske.« Ampak ko rečemo človek, odvrne Ojdip, »vključimo tudi ženske. To ve vsak.«

Toda sfinga je imela prav in Ojdip se je motil. Kadar rečemo človek, ne »vključimo tudi žensk«, čeprav, natančno vzeto, »to res ve vsak«. Številne študije, v minulih štiridesetih letih narejene na nizu različnih jezikov, so dosledno ugotovile, da se tako imenovanega »splošnega ali generičnega slovničnega moškega spola« (ko se v primerih, ki so nevtralni po spolu, uporablja ta slovnična oblika), v bistvu ne razume generično.²⁰ Večinsko se ga razume kot moški spol.

Kadar se uporablja generični moški spol, je verjetneje, da si ljudje priključijo v misli znamenite moške, ne znamenitih žensk²¹; da o nekem poklicu presodijo kot o pretežno moškem²²; da za službe in politična imenovanja predlagajo moške kandidate²³. Manjša je tudi verjetnost, da se bodo za službena mesta, ki jih oglašujejo z uporabo generičnega moškega spola, prijavile ženske, in manj je možnosti, da se bodo v intervjuju odrezale dobro.²⁴ Pravzaprav se generični moški spol tako vsesplošno dojema kot pripadajoč moškim, da razveljavi celo močno zasidrane stereotipe, in se poklici, kot je na primer »pediker«, ki ga ustaljeno opravljajo ženske, na lepem pojmuje kot moški poklic.²⁵ Ta oblika popači celo znanstvene raziskave, saj ustvari nekakšno podatkovno metavrzel po spolu: v članku iz leta 2015, ki je preučeval pristranskost pri samoporočanju v psiholoških študijah, je bilo ugotovljeno, da je raba generičnega moškega spola v vprašalnikih vplivala na odgovore žensk in nemara popačila »pomen testnih rezultatov«²⁶. Avtorji so sklepali, da ta raba »morda prikaže neresnične razlike med moškimi in ženskami, do česar ne bi prišlo, če bi bila v istem vprašalniku uporabljena različica z nevtralno obliko po spolu oziroma variacija z žensko/moško obliko«.

In vendar kljub desetletjem dokazov, da je generični moški spol vse kaj drugega kot jasen, uradna jezikovna politika v številnih državah še naprej vztrajno trdi, da gre zgolj za formalnost in da je treba to rabo ohraniti ... razumljivosti na ljubo. Prav pred nedavnim, leta 2017, je Académie française, vrhunska avtoriteta glede francoskega jezika, gremela proti »blodnji 'jezikovne vključitve v pisanje'« in zatrdila, da »se je francoščina znašla v smrtni nevarnosti« zaradi predlaganih novih rešitev, ki bi nadomestile generični moški spol.

V drugih državah, med katerimi sta Španija²⁷ in Izrael²⁸, je prišlo do podobnih prerekanj.

Ker angleški jezik nima slovničnega spola, je generični moški spol v sodobni rabi dokaj omejen. Besede, kot sta »zdravnik« in »pesnik«, so bile nekoč generično moškega spola (besedi zdravnica in pesnica sta pogosto imeli zasmehljiv prizvok), zdaj pa veljajo za nevtralne po spolu. A čeprav se formalne rabe generičnega moškega spola v svojih zapisih v resnici oklepajo samo dlakocepci, ki še vedno vztrajajo pri tem, da »on« pomeni »on ali ona«, se je z vstopom amerikanizmov ta raba nekako povrnila pri izrazih, kot sta »dude« (model) in »guys« (folk), v Združenem kraljestvu pa »lads« (človk), češ da so nevtralni glede na spol. Nedavni spor v Združenem kraljestvu je tudi pokazal, da nekaterim ljudem jezikovno pravilo moškega spola še vedno ogromno pomeni: ko je leta 2017 prva načelnica Londonske gasilske brigade, Dany Cotton, predlagala, da bi za besedo »fireman« (gasilec) uporabljali zdaj že prav tako uveljavljeno obliko »firefighter« (gasilec/gasilka), so jo zasuli s sovražnimi maili.²⁹

Toda jeziki, kot so francoščina, nemščina, španščina (in prav tako slovenščina, op. prev.), uporabljajo tako imenovani slovnični spol, pri katerem je pojem moškega in ženskega vpleten v jezik kot tak. Vsi samostalniki so moškega ali pa ženskega spola. Miza je ženskega spola, avtobus moškega. Ko so na vrsti samostalniki, ki se nanašajo na ljudi, sicer obstajata ženska in moška oblika, vendar je standardni slovnični spol vedno moški. Poiščite na Googlu nemško besedo za »odvetnik«. Ponudil vam bo izraz »Anwalt«, ki dobesedno pomeni moški odvetnik, vendar je v rabi tudi generično. Če želite izrecno uporabiti žensko obliko, boste rekli »Anwältin« (mimogrede naj povem, da so ženski izrazi kakor

v tem primeru pogosto izpeljanke iz moških, kar je še en premeten način, kako umestiti žensko kot odklon od moške oznake – in je kakor pri S. de Beauvoir, »drugi«). Generični moški spol se uporablja tudi, kadar se omenja skupine ljudi: če je spol neznan ali pa je skupina mešana, je v rabi moška oblika. Skupino stotih učiteljic bi tako v španščini imenovali »*las profesoras*«, brž ko bi ji dodali enega samega učitelja, pa bi skupina postala »*los profesores*«. Takšna je moč praviloma moške oblike.

V jezikih, v katerih je v rabi slovnični spol, generični moški spol vztrajno prevladuje. Oglasi za prosta službena mesta so pogosto še vedno v moški obliki – zlasti, kadar gre za vodilne funkcije.³⁰ V nedavni avstrijski raziskavi o jeziku, ki je v rabi pri oglasih za vodilne službene položaje, je bilo ugotovljeno razmerje 27 : 1 v prid moških oblik glede na »spolno pravične oblike« (kjer sta v rabi obe obliki, moška in ženska).³¹ Evropski parlament je prepričan, da je našel rešitev za to zagato, in od leta 2008 naprej priporoča, da se na koncu oglasov za službo pri jezikih s slovničnim spolom doda »m/ž«. Po tej zamisli naj bi bil generični moški spol »pravičnejši«, saj nas dodatek opomni, da obstajajo tudi ženske. Ko so raziskovalci testirali, kako uredba deluje *v resnici*, so ugotovili, da v praksi ni dosegla nobenega učinka v primerjavi z izključno rabo generičnega moškega spola – kar jasno pokaže, kako pomembno je, da najprej zberemo podatke, in *šele zatem* sprejmemo neko politično odločitev.³²

Ali vse te razprave o besedah pripomorejo h kakšni resnični spremembi na svetu? Morebiti pa. Leta 2012 je analiza Svetovnega gospodarskega foruma ugotovila, da se v državah s slovničnim spolom, v katerem je pojem moškega in

ženskega navzoč malodane v vsaki izjavi, kaže največja neenakost v pogledu družbenega spola.³³ Kljub temu pa naltimo na zanimiv zasuk: države z jezikom brez slovničnega spola (kot sta na primer madžarski in finski) niso najbolj enakopravne. Ta čast namesto tega pripada državam z »jezikom, ki je nevtralen po spolu«, kakršen je angleški. Takšni jeziki dopuščajo označevanje spola, večinoma pa ga ne zajamejo v besedah kot takih. Če ti uspe na kakršenkoli način označiti družbeni spol, lahko po mnenju avtorjev te študije »popraviš« skrito pristranskost v jeziku, ko poudariš »navzočnost žensk na svetu«. Na kratko: ker so moški vseprisotni samoumevno, ne moremo kar zamižati, kadar se žensk sploh ne omenja.

Mikalo bi nas misliti, da je v jeziku zakoreninjena pristranskost do moških zgolj ostanek bolj nazadnjaških časov, a kaj, ko se dokazi ne nagibajo v to smer. »Najhitreje rastoči jezik na svetu«³⁴, katerega uporablja več kot 90 % svetovnega prebivalstva na spletu, so čustvenčki.³⁵ Ta jezik je nastal na Japonskem in ga najpogosteje uporabljajo ženske.³⁶ Čustvenčke redno uporablja 78 % žensk v primerjavi s 60 % moških.³⁷ Kljub temu je bil svet čustvenčkov vse do leta 2016 obarvan nenavadno moško.

Čustvenčke, ki jih imamo na svojih pametnih telefonih, izbira dokaj veličastno zvoneči »Konzorcij Unicode«, skupina organizacij s sedežem v Silicijevi dolini, katerih sodelovanje je namenjeno zagotavljanju univerzalnih, mednarodnih standardov za računalniško programsko opremo oziroma softver. Če pri Unicode sklenejo, da je trenutni družini čustvenčkov treba dodati neki lik (recimo »vohuna«), se bodo odločili, kakšno kodo uporabiti. Vsak izdelovalec telefonov (ali platformi, kot sta Twitter in Facebook), bo nato

izoblikoval lastno interpretacijo »vohunovega« videza. Toda vsi bodo uporabili isto kodo, zato da bodo uporabniki, ki se sporazumevajo prek različnih platform, v glavnem vsi sporočali isto. Emodži obraz s srčkoma namesto oči je pač emodži obraz s srčkoma namesto oči.

Unicode ni zgodovinsko opredelil spola za večino likov znotraj nabora čustvenčkov. Lik, na večini platform izvorno predstavljen kot moški, ki teče, ni bil poimenovan »moški, ki teče«. Poimenovan je bil preprosto »tekač«. Podobno je bil prvotni lik »policista« preprosto opisan s to oznako. Posamezne platforme so nato vse po vrsti to oznako, v angleščini nevtrarno po spolu, interpretirale kot moško.

Leta 2016 so se pri Unicodu odločili, da bodo ukrepali. Opustili so svojo prejšnjo »nevtralno« držo po spolu in sklenili vse čustvenčke, ki prikazujejo ljudi, eksplicitno opredeliti po spolu.³⁸ Namesto »tekača«, ki je bil v svetovnem obsegu predstavljen kot »moški, ki teče«, je Unicode vzpostavil lika, ki izrecno prikazujeta tekača in tekačico. Zdaj obstajata ženska in moška različica za vse poklice in športe. Dosežena je drobna, vendar pomembna zmaga.

Zlahka ošvrknemo telefonske izdelovalce in družbena omrežja, da so seksistični (in, kot bomo videli, nevede to tudi pogosto so), toda resničnost je takšna, da bo večina od nas, čeprav je odločevalcem nekako uspelo oblikovati podobo tekača, ki je »nevtralen po spolu«, v tem liku še vedno videla moškega, saj večino stvari dojemamo tako, kolikor niso posebej označene kot ženske. In čeprav seveda upamo, da bodo srditi slovničarji sčasoma privolili v zamisel, da označevanje z »on in ona« (ali celo, bognedaj, »ona in on«) namesto zgolj z »on«, ni najhujše, kar jih lahko doleti, pa bi bila bitka v resnici dobljena samo na pol, če bi se iznebili

generičnega moškega spola: pristranskost do moških je tako močno zakoreninjena v naši duševnosti, da celo besede, ki so izrecno nevtralne po spolu, dojemamo, kot da so moške.

Študija iz leta 2015 je dognala, katerih pet besed se največkrat uporablja za oznako ljudi v člankih iz leta 2014, ki obravnavajo povezavo med človekom in računalnikom, ter ugotovila, da je vseh pet očitno nevtralnih po spolu:* uporabnik, udeleženec, oseba, oblikovalec, raziskovalec.³⁹ Bravo, preučevalci interakcije med človekom in kompjuterjem! Ampak (seveda) tudi tu ni šlo vse gladko. Ko so namreč udeležencem študije obeh spolov naročili, naj pomislijo na eno od teh besed in jo nato prenesejo v risbo, se je izkazalo, da se jim ta, domnevno po spolu nevtralna peterica, ne zdi nujno moška oziroma ženska v enaki meri. Udeleženci so edinole besedo »oblikovalec« oziroma »dizajner« v manj kot 80 % primerov interpretirali kot samostalnik moškega spola (še vedno so jim v skoraj 70 % pridali moški spol). Besedi raziskovalec so pogosteje pripisali, da je nevtralna po spolu, kot da je ženskega spola. Udeleženske so bile malce manj pristranske glede na spol, vendar so po spolu nevtralne besede v celoti tolmačile, kot da so moškega spola, razen pri besedah »oseba« in »udeleženec« (ki so ju moški udeleženci študije v okoli 80 % tolmačili, kot da pripada moškimi), pri katerih je bilo razmerje 50/50.

Pravzaprav precej nespodbudna ugotovitev, ki se ujema z desetletji raziskav, v katerih so udeleženci, ko so dobili navodilo, »narišite znanstvenika«, skoraj vedno narisali moškega (ta pristranskost je zgodovinsko tako ekstremna, da so mediji po vsem svetu slavili velik napredek, ko je bilo

---

* Vsaj v angleščini je tako: user, participant, person, designer, researcher; op. prev.

v nekem novejšem članku ugotovljeno, da dandanes v tem primeru 28 % otrok nariše žensko)⁴⁰. Morda bolj zaskrbljujoče je, da se ujema tudi s študijo iz leta 2008, v kateri so pakistanske šolarje (v starosti devet in deset let) prosili, naj narišejo »nas«.⁴¹ Ženske je narisala malokatera šolarka in niti en sam šolar.

Celo bitjem, ki ne pripadajo človeškemu rodu, ne pustimo uiti svoji zaznavi sveta kot prevladujoče moškega: ko so raziskovalci v neki raziskavi s pomočjo uporabe ženskih zaimkov poskusili spodbuditi udeležence, da bi po spolu nevtralne plišaste živali dojeli, kot da so ženskega spola, so otroci, starši in vzgojitelji te živali večidel še vedno naslavljali z »on«⁴². V raziskavi je bilo ugotovljeno, da mora biti žival »izrazito ženstvena«, preden jo »vsaj polovica udeležencev naslovi z »ona« namesto z »on«.

Če naj bomo pravični, ta domneva ni povsem nelogična: pogosto je neko bitje v resnici fant. Mednarodna študija iz leta 2007, ki je zajela 25.439 otroških televizijskih likov, je ugotovila, da je samo 13 % likov, ki niso ljudje, ženskega spola (pri ženskih likih je bila številka nekoliko boljša, čeprav pri 32 % vseeno nizka)⁴³. Analiza otrokom primernih filmov, predvajanih med letoma 1990 in 2005, je prišla do spoznanja, da je bilo ženskega spola samo 28 % likov, ki govorijo – še zgovornejši v kontekstu pojmovanja, po katerem je človek soznačen z moškim, pa je podatek, da je v množičnih prizorih nastopilo samo 17 % žensk.⁴⁴

Moški ne le, da imajo več vlog, temveč jim pripada tudi dvojna količina časa na zaslonu v primerjavi z ženskami – čas se podaljša skoraj na trojno mero, kadar je glavni protagonist moški, kar pa je v večini filmov.⁴⁵ Moški in ženske nastopijo približno enako pogosto samo takrat, ko ima

glavno vlogo ženska (pravzaprav v nasprotju z našim pričakovanjem, da bi bila ženskam namenjena večina časa na zaslonu). Moškim vrh tega pripada večje število vrstic in v celoti govorijo dvakrat več kot ženske; trikrat več govorijo v filmih, v katerih so protagonisti moški, ter skoraj dvakrat več v filmih z moškimi in ženskimi stranskimi vlogami. In samo v redkih filmih, v katerih so v ospredju protagonistke, se zgodi, da se moški in ženski liki na zaslonu pojavljajo enako pogosto.

Na takšno neuravnoteženost ne naletimo samo v kinematografih in na televiziji. Navzoča je vsepovsod.

Navzoča je pri kipih: potem ko sem preštela vse kipe v podatkovni bazi Zveze javnih spomenikov in kipov Združenega kraljestva, sem ugotovila, da obstaja več kipov moških po imenu John, kot pa kipov zgodovinskih, poimenovanih žensk nekraljevskega rodu (če jim prištejemo kraljevske osebe, ima ključno zaslugo za to, da njihovo število za las prekosi Johna, kraljica Viktorija, katere zanosu, da je dala povsod postavljati kipe po svoji podobi, se malce kislo priklanjam).

Navzoča je na bankovcih: leta 2013 je Bank of England, centralna banka Združenega kraljestva, objavila, da bodo edino žensko zgodovinsko osebnost na svojih bankovcih nadomestili s še enim moškim (temu sem nasprotovala v uspešni kampanji, enake kampanje pa so sledile v drugih državah, na primer v Kanadi in ZDA).⁴⁶

Navzoča je v poročilih: vsako leto od leta 1995 naprej študija, imenovana Global Media Monitoring Project, ovrednoti tiskane ter radijske in televizijske medije glede zastopanoosti žensk v njihovih zapisih in oddajah. Najnovejše poročilo, objavljeno leta 2015, je ugotovilo, da »delež žensk pri osebah, ki jim prisluhnemo ali o njih beremo na televiziji, v

radijskih poročilih in časopisih, znaša samo 24 %, natančno toliko kot leta 2010⁴⁷.

Navzoča je celo v šolskih učbenikih. Tri desetletja raziskav, posvečenih učbenikom jezika in slovnice v državah, med katerimi so Nemčija, Združene države Amerike, Avstralija in Španija, je ugotovilo, da v navedenih stavčnih primerih moški številčno krepko prekašajo ženske (povprečno v razmerju 3 : 1).⁴⁸ Ameriška študija, ki je zajela osemnajst srednješolskih zgodovinskih učbenikov v široki rabi, objavljenih med letoma 1960 in 1990, je razkrila, da slike poimenovanih moških številčno prekašajo slike poimenovanih žensk v razmerju približno 18 : 100, in da imenska kazala vsebujejo samo 9 % žensk (to število se je v enem od učbenikov ohranilo do ponatisa iz leta 2002).⁴⁹ V novejšem času je analiza iz leta 2017, ki je zaobsegla deset uvodnih učbenikov v politologijo, ugotovila, da se v povprečju samo 10,8 % strani celotnega besedila nanaša na ženske (v nekaterih besedilih je bil ta odstotek komaj 5,3 %).⁵⁰ Enaka raven pristranskosti do moških je bila s pomočjo novejših analiz ugotovljena v učbenikih v Armeniji, Malaviju, Pakistanu, Tajvanu, Južni Afriki in Rusiji.⁵¹

Kulturna pristranskost, da pogosteje citiramo moške, je tako vseobsežna, da so se izdelovalci klasične znanstveno-fantastične serije videoiger *Metroid* oprli nanjo, ko so želeli presenetiti svoje uporabnike. »Spráševali smo se, kaj neki bi presenetilo vsakogar, in se pogovarjali o tem, da bi glavnemu liku Samusu sneli čelado. Potem je nekdo rekel: »Kakšen šok bi bil, če bi se izkazalo, da je Samus ženska,« so člani ekipe obujali spomine v nedavnem intervjuju.⁵² In da tega kdo ne bi spregledal, so jo oblekli v rožnat bikini in namestili v pozo z izzivalno poudarjenimi boki.